Setzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana
Llibre d'Actes (2001), pp. 173-179

DR. JOSEP ALSINA I BOFILL (1904-1993) : GLOSSA BIOGRÀFICA

ORIOL CASASSAS

Parlar del doctor Josep Alsina i Bofill —que vol dir retre homenatge a la seva memòria— és per a mi, sempre, un honor. Ara, quan l'ocasió és d'un tan alt relleu com la que avui ens ha reunit en aquesta aula, l'honor s'acompanya d'un sentiment de responsabilitat que, tot plegat, ultrapassa a ben segur les meves possibilitats. El fet és que, sense pensar-m'hi, vaig acceptar l'encàrrec i ara —ja està fet—, sincerament, vull donar les gràcies a les persones que me'l feren.

Quan a mitjan segle XIX, amb el retorn vacil·lant de la Universitat a Barcelona, es creà la Facultat de Ciències Mèdiques —que aplegava els estudis de Medicina, de Cirurgia i de Farmàcia i que, de fet, com diu Jacint Corbella, no era sinó la transformació del vell Col·legi de Cirurgia— les perspectives de millora de la docència no es modificaren ni mica ni gens, tant pel que fa a les condicions estructurals com a les personals. Els professors procedents de Cervera eren d'unes retòriques tan brillants com ineficaces i el Col·legi de Cirurgia ja no era el dels temps de Virgili i de Gimbernat.

Els estudiants conscients no s'avenien a aquest estat de coses; nord enllà, els aires eren uns altres, que Claude Bernard, l'any 1865, ja havia publicat la *Introducció a l'estudi de la medicina experimental*. La disconformitat i la decisió de cinc estudiants són les que conduïren, l'any 1872, a la tantes vegades referida creació de «El Laboratorio», l'autèntic nucli generador de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques. Josep Antoni Barraquer i Roviralta, un dels cinc estudiants inquiets, explicava anys després les causes que en aquella ocasió els havien impulsat:

«En Anatomia, una i mil vegades vam manipular amb ossos, músculs, nervis, vasos i entranyes. Vam esperar en va de fer altre tant en Fisiologia, amb l'esfigmògraf, comptar els glòbuls sanguinis, observar els efectes de les seccions nervioses, [...] El desengany ens va decidir a reunir els nostres esforços per a exercitar-nos en les pràctiques de la Matèria Mèdica.»

Ens cal arribar a l'últim quart de segle per trobar, a la nostra Facultat, uns pocs mestres dignes d'aquest nom. Bartomeu Robert, per exemple, catedràtic de Patologia Mèdica des del 1875, que —revolucionari en el seu temps— explorava els malalts, raonava el diagnòstic i la terapèutica i establia diàleg amb els alumnes. O Jaume Pi i Sunyer, catedràtic de Patologia General des del 1883; si Robert representa l'inici d'una transformació en l'ensenyament de les disciplines clíniques, Jaume Pi, gran amic de Ramon y Cajal i de Turró, a qui impulsà a

la vida científica, és claríssimament l'iniciador de la medicina experimental. Ho diu el mateix Robert: «Fins a la vinguda de Pi no s'havia donat a la Patologia General de la Facultat de Medicina de Barcelona una fixesa en els principis, una positivitat, una precisió i una fructífera comprovació experimental.» O Miquel Fargas, que completa amb Robert i Pi el triumvirat dels millors catedràtics del seu temps; a Fargas correspon el títol d'innovador en el camp de les especialitats. Catedràtic de Ginecologia i Obstetrícia des de 1893, «des del començ — tal com refereix Moisès Broggi— s'havia apartat de la rutina general i no donava cap lliçó sense la presència de la pacient, i així tot el que ensenyava era a partir del fet patològic a la vista. Després de l'examen meticulós de la malalta, en el qual els alumnes hi participaven, venia la discussió, de la que se'n derivava, per un procés lògic, el diagnòstic i el millor tractament a seguir.»

La situació —això sí— anà canviant. Hi ajudaren, sens dubte, els Laboratoris —de bacteriologia, d'Histologia, d'Anàlisis clíniques— que el professor Fargas creà a l'Acadèmia i Laboratori quan n'era president, a partir del 1897. La presència creixent de mestres amb cara i ulls i la millora conseqüent en la formació dels metges de major disposició, arribà a provocar estúpides situacions de tensió. Com la que es produí a Saragossa l'any 1913 i que Puig i Sais —que fou president de l'Acadèmia l'any 1915 i l'any 1034 presidí el Vuitè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana— contà en una conferència a la Universitat Industrial. Diu: «Com que la Càtedra de Fisiologia de Saragossa l'havia guanyat el doctor Bellido en unes anteriors oposicions i el Dr. Ferrer Solervicens també anava a la mateixa Facultat (com a auxiliar de la Càtedra d'Histologia i d'Anatomia Patològica, en virtut també —és clar— d'oposicions), el Claustre va queixar-se al Dr. Cajal, que formava part del Tribunal i és senador per aquella Universitat, que els catalans anessin absorbint les càtedres, a lo qual va contestar en Cajal que al costat dels joves que sabien `dir´ les coses, els joves catalans demostraven que les coses sabien `fer-les´.» Ho deia Ramón y Cajal i, naturalment, la sang no va arribar al riu.

S'anaven obrint els horitzons i la Facultat prenia dignitat amb l'aparició de nous mestres de bona llei. Com a exemple i sense pretensions de llista exhaustiva, diguem uns noms memorables: des de l'any 1915 són a la Facultat Jaume Peyrí i Rocamora —a la Càtedra de Dermatologia i Sifiliografia— i Francesc Ferrer i Solervicens, que ja tornarem a trobar; l'any 1916 és catedràtic de Fisiologia August Pi i Sunyer que, amb la col·laboració constant de Jesús Maria Bellido —a Barcelona des del 1919—, porta el prestigi de la seva Escola, sense parió, a la consideració internacional més alta; l'any 1917 arriba Pere Nubiola i Espinós, l'indiscutible successor del professor Fargas; l'any 1919 són els germans Joaquim i Antoni Trias i Pujol els nous i eficients mestres de cirurgia; i l'any 1927 els estudis de Patologia Mèdica reben el concurs inestimable d'un jove de 29 anys anomenat Agustí Pedro i Pons, un mestre que formarà, anys i anys, promocions i promocions de metges.

La Facultat ha tingut —entre alguns altres— aquests mestres. Però jo voldria parlar dels mestres que la Facultat s'ha perdut, dels mestres de bona llei dels quals la Facultat no ha rebut tota la valuosíssima aportació que atresoraven; per causes diverses, ineluctables unes, per estupidesa burocràtica unes altres, i unes altres per la mala sang de gent incivil.

D'entre les pèrdues degudes a la fatalitat —els mestres desapareguts quan encara havien de donar guia i llum a moltes promocions— diguem Jaume Pi, Bartomeu Robert i Miquel

Fargas. que moriren pels volts dels cinquanta anys. O Ramon Torres i Casanovas, catedràtic de Patologia Quirúrgica des de l'any 1912, «d'un sentit clínic extraordinari» —diu Jaume Pi Figueras— «que ensenyava sempre presentant malalts amb una claredat i metodologia de gran mestre.» Morí l'any 1922, als quaranta-cinc anys.

La sordesa i la inflexibilitat oficials han fet perdre no pocs mestres a aquesta Facultat de Medicina. L'any 1903 tingué lloc a Barcelona, enmig d'un gran entusiasme, el Primer Congrés Universitari Català, on el doctor Martí i Julià presentà la ponència «Organització de la Universitat Catalana» i on tingueren una actuació destacada Puig i Sais, Rafael Trueta —el pare de Josep Trueta— i Joan Puig Sureda; l'any 1918 se celebrà el Segon Congrés Universitari Català, amb l'afirmació —una vegada més— que la Universitat hauria d'ésser autònoma, amb una ponència sobre els drets dels estudiants a càrrec del doctor Pere Domingo i amb un projecte d'Estatut Universitari que signaren, per exemple, Bellido, Bartrina, Nubiola, Peyrí, Pi i Sunyer, Torres i Casanovas i Joaquim Trias. En l'endemig, les veus insistents reclamaven una vegada i una altra la reforma, com quan Miquel Fargas —l'any 1915— al Senat i davant d'Alfons XIII, senador com era per la Universitat de Barcelona, exposà en un discurs contundent que «els greus defectes de la Universitat no tenen remei si no és amb un règim d'autonomia que l'alliberi de la burocràcia dirigent que desconeix els problemes i retarda les solucions».

Però, res, als ministeris sembla que la sordesa era una afecció molt estesa i no es féu ben bé res per bellugar —una mica ni que fos— les velles estructures monolítiques. I —cito només uns exemples— s'hagué d'esperar l'any 1933 —amb la Universitat Autònoma— perquè durant aquells escassos il·lusionats anys la Facultat comptés amb un catedràtic de Tisiologia, Lluís Sayé i Sempere, el mestre que des dels temps del Servei d'Assistència Social dels Tuberculosos de la Mancomunitat i des d'aquell modestíssim dispensari del carrer de Rades, al Poble Sec, l'anomenat «temple» de la Tisiologia catalana i des de la col·lecció de Monografies mèdiques d'Aiguader i Miró, ja dirigia un equip de col·laboradors i, internacionalment, rebia consideració i distincions.

I un cas paral·lel l'ofereix Emili Mira que, reconegut ja com a mestre per la Mancomunitat de Prat de la Riba —cap de l'Institut d'Orientació Professional i cap de l'Institut Psicotècnic— no arriba a les aules universitàries fins la instauració de la Universitat Autònoma. (Recordem que la creació de l'Autònoma és de l'any 1933, que després del 6 d'octubre del 1934 sofrí trontolls i retallades i que el 1936, amb la guerra, perdé les condicions necessàries a un desenvolupament normal, o sigui que la tasca universitària d'aquests mestres fou inevitablement efímera.)

Si la Facultat no pogué beneficiar-se d'aquests mestres per culpa —diríem— de la rigidesa d'uns programes que no contemplaven la inclusió d'unes disciplines que ja havien adquirit entitat pròpia, en perdé d'altres a causa de la proverbial paupèrrima situació del nostre màxim centre docent. Com si els elevats dirigents dels plans d'estudi i de la distribució de recursos haguéssin fet seva aquella actitud de desempallegar-se de responsabilitats amb l'excusa que «ja inventaran els altres». El fet és que Manuel Dalmau —un deixeble de Pi i Sunyer i una de les grans promeses del nostre món científic, desaparegut prematurament— el 9 de febrer de 1907 va escriure a Pere Nubiola, des de Harvard, el següent:

«Jo li deia en la meva carta (i li repeteixo) que a Espanya no teníem professionals de la investigació i sí tan sols amateurs. La condició indispensable per l'existència del professional és que l'ofici doni. A Harvard, els cent professors de les diferents branques cobren cada un 7500 duros l'any, en altres paraules, cobren per poder-ne viure, poden ésser professionals. A Espanya també es pot ésser professional: en Cajal ho era; en Cajal vivia justament amb el seu sou (a canvi de passar gana, de viure al carrer de la Lleona i de no banyar-se). Jo no dubto que en aquestes condicions encara hi cap ésser professional a Espanya.»

El prototip dels mestres que no hem tingut per culpa de la irresponsable gasiveria de les estructures dirigents, és Francesc Duran i Reynals. S'havia format al costat d'August Pi i Sunyer, després entrà al Departament de Bacteriologia del Laboratori Municipal, amb Ramon Turró, i la seva inquietud científica i la seva noble ambició de treballar totalment el dugueren primer a l'Institut Pasteur de París, després al Rockefeller de Nova York i després a la Yale University de New Haven. La Facultat es perdé un gran mestre de la investigació mèdica en general i, en particular, de la recerca oncològica.

(Quan anant per Montjuïc, després de passar el Poble Espanyol, veig el Sant Jordi de Josep Llimona —la més bella estàtua eqüestre que conec— penso sempre en Duran i Reynals — que serví de model a l'escultor— i en el gran nivell de les arts plàstiques al nostre país en contrast amb la migradesa dels mitjans de recerca que han obligat a emigrar a d'altres latituds tantes i tantes persones inquietes.)

Després, els mestres que la Facultat s'ha perdut per culpa de l'urc i de la irracional intolerància. Els anys de la Universitat Autònoma foren invitats a participar en les tasques docents un important nombre de persones que havien acreditat llargament les qualitats per a incorporar-s'hi: com a professors agregats, o lliures, o encarregats de curs, o auxiliars. Amb aquesta nova orientació, amb aquest obrir unes portes que semblaven segellades, s'acabava una situació que, molts anys després, Pedro i Pons encara havia de censurar agrament:

«En la Universidad de Barcelona, la Cátedra no deja lugar más que para un profesor adjunto. Ridícula e inadmisible es por todos conceptos esta reducción del profesorado a que se condenan las Cátedras. Con un solo adjunto y a veces con laboratorios míseros, mal dotados, nuestra labor se limita a la hora de clase.»

I després afegia:

«Hay gente con buenos deseos y formación excelente, que desean integrarse en la Universidad. No en la nuestra, mientras siga así; sino en la que ellos desearían que fuese, una Institución más amplia y más abierta...»

Pedro i Pons deia aquestes paraules en un discurs inaugural de curs de la Universitat l'any 1960.

Amb la Universitat Autònoma s'havien constituït uns equips docents i ara el professorat era ridículament i inadmissiblement reduït. Què havia passat? S'havia acabat una guerra i els vencedors s'havien proposat de bandejar com si fos obra del dimoni tot allò que s'havia

construït durant l'etapa republicana. I, és clar, havien de proscriure aquelles persones que, amb tanta confiança en unes noves orientacions, havien col·laborat amb les vençudes estructures. Aquestes persones feien nosa, sembla, tanta nosa que, per exemple, el doctor Rafael Battestini i Galup —director de l'Hospital de Santa Tecla de Tarragona—, el doctor Emili Darder —batlle de la Ciutat de Mallorca— o el doctor Joan Baptista Peset —rector de la Universitat de València— foren afusellats. O el catedràtic de Pediatria de la nostra Facultat, Gregori Vidal Jordana, fou empresonat. Dels nostres mestres, molts emprengueren el camí de l'exili i el seu mestratge entre nosaltres s'acabà: August Pi i Sunyer i els seus fills Cèsar i Jaume Pi-Sunyer i Bayo —professors, respectivament de Bioquímica i de Fisiologia—, Jesús Bellido, els germans Trias i Pujol, Josep Trueta, Lluís Sayé, Emili Mira, Pere Domingo i encara d'altres, com ara Joan Cuatrecasas —mestre de Propedèutica Clínica—, Antoni Peyrí —professor auxiliar de Dermatologia—, Rossend Carrasco i Formiguera i Albert Folch i Pi —agregat i ajudant, respectivament, de Malalties de la Nutrició.

I la Facultat, per si no hagués quedat prou empobrida, prescindí —per afegitó— d'uns joves però autèntics mestres, els mestres de la il·lusió, que tot i continuar en el país foren confinats a l'ostracisme, condemnats al silenci. Deixeu que digui el nom de Pere Calafell, que amb l'Autònoma era Ajudant lliure del professor Martínez i Garcia a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i al qual tant li devem tants i tants pediatres.

I deixeu que, amb unció, digui el nom símbol d'aquests mestres als quals fou barrada l'entrada a les nostres aules i els estudiants perdérem tot allò que els mestres de la il·lusió, tan generosament, estaven preparats per a donar. El nom símbol, és clar, és el de Josep Alsina i Bofill.

Aquest penós empobriment, dintre de la Universitat fou general; no fou cap exclusiva de la Facultat de Medicina. Així, a la Facultat de Filosofia i Lletres, per exemple, anaren a l'exili Bosch i Gimpera, Pompeu Fabra, Carles Riba, Nicolau d'Olwer, Serra i Hunter, i Joaquim Xirau, entre d'altres. I foren condemnats a un exili interior, per exemple, Enric Bagué, Ramon Aramon, Jordi Maragall, Eduard Valentí, Joan Petit i Marçal Olivar.

Al doctor Alsina, l'any 1939, li foren instruïts quatre expedients de depuració, una operació que segons expliquen els diccionaris va dirigida a mantenir i a garantir l'homogeneïtat político-ideològica d'un règim mitjançant l'eliminació dels membres considerats perillosos i desafectes. Els expedients dimanaven del *Colegio Oficial de Médicos*, de *l'Hospital Clínico*, de *l'Ayuntamiento de Barcelona* i de la *Facultad de Medicina* i els impulsors eren —diguem— companys metges i en un cas un catedràtic d'aquesta Facultat. I el doctor Alsina rebé citacions que començaven amb frases tan «simpàtiques» com: «*Se personará el dia 3, a las 10 y cuarenta y cinco minutos*[...], *a fin de prestar su declaración y darle lectura de los cargos formulados, advirtiéndole que de no efectuarlo, le parará en perjuicio que en derecho hubiera lugar.*» Fins al cap de dos anys —el 10 de gener de 1941— no rebé les notificacions d'absolució que, malgrat tot, constrenyeren el doctor Alsina a enyorar la resta de la vida aquella universitat tan plena d'esperances que havia conegut.

Alsina i Bofill, el quart curs de carrera, havia entrat d'intern a la Clínica Mèdica B, la que dirigia el catedràtic Ferrer i Solervicens, que provocà en Alsina una autèntica fascinació. Molt aviat, els alumnes s'adonaven que el professor —segons paraules del Dr. Alsina d'anys

més tard — «per damunt de la seva missió preceptiva d'ensenyar medicina, pretenia quelcom de radicalment superior i transcendent: desvetllar en els seus alumnes una il·lusió intel·lectual, un entusiasme capaç de convertir l'aplicació en vocació». Jo no vaig conèixer Ferrer i Solervicens, que morí el meu primer any de Facultat; però tres dels meus primeríssims mestres foren deixebles seus i a fe que despertaven il·lusió intel·lectual i a fe que eren moguts per un vocacional entusiasme: són el professor Soriano, mestre de patologia clínica, Josep Maria Sala i Ginabreda, mestre de pediatria, i Josep Alsina i Bofill, mestre d'actituds, davant del malalt, davant de les persones, davant de les institucions, davant del país i les seves essències.

Quan Alsina i Bofill acabà la carrera continuà a la Clínica Mèdica B en qualitat de metge assistent. Alsina i Bofill deia que la valoració de Ferrer Solervicens «s'ha de completar amb dues aportacions fonamentals: els seus dubtes i els seus errors. Per a Ferrer Solervicens el dubte era una actitud mental deliberada per tal d'estimular l'activitat inquisitiva. Dels errors, se'n buscaven els motius, no mai les excuses.» Ferrer Solervicens, en la seva rigorosa honestedat, era un mestre de raonat i meticulós bon sentit, de contenció i de mesura.

Un cop, l'any 1933, aprovat l'Estatut de la Universitat Autònoma foren convocades proves per a cobrir les places d'adjunt. L'ocasió era feta a mida per a la vocació docent d'Alsina i Bofill i, sense dubtar-ho ni un moment, es presentà a les oposicions i obtingué una de les places. La conseqüència immediata de l'augment de professorat era la possibilitat de reduir el nombre d'alumnes per docent, tant en classes pràctiques com en lliçons complementàries i, per tant, intensificar el contacte, el diàleg. En un medi universitari d'aquestes possibilitats, Alsina i Bofill es donà amb tota l'ànima a la nova responsabilitat; aquells anys, foren els més plens de la seva vida, «els de màxima satisfacció personal», deia.

Després de l'esfondrament del somni, acceptà que els anys venidors fossin ocupats per la dedicació a la medicina privada, però no pas resignadament sinó apassionadament. Els que el tractàrem en aquesta etapa sabem que la seva passió era també un mestratge, la seva educada passió fou per a molts de nosaltres un mestratge.

Ha estat dit —i molt, molt encertadament— que mestre és aquell que ens allibera. De les nostres inseguretats, de les nostres vacil·lacions. En qualsevol camp de l'activitat humana. No és pas el més important d'un magisteri el subministrament de coneixements i més coneixements; un llibre, moltes vegades també és magatzem de coneixements al qual hom pot recórrer. Alliberar és ensenyar a observar, ensenyar a relacionar i a deduir, i ensenyar a elegir; en qualsevol àmbit. I en el concret de la medicina, alliberar és també —i potser sobretot— ensenyar a acostar-se al dolor amb la infinita identificació amb la persona malalta. I aquest magisteri es pot exercir davant d'uns alumnes que omplen una aula i es pot fer cada vegada que una persona truca a la teva porta i cada vegada que, on sigui, és escoltada la teva paraula.

L'any 1945, l'Institut Policlínic designà Alsina i Bofill cap de Servei. L'increment de les possibilitats d'estudi que oferia el nou càrrec, damunt del continuat atent contacte diari amb els malalts, féu que el doctor Alsina —que no havia abandonat en cap moment la curiositat intel·lectual— participés encara més activament en comunicacions i conferències, dediqués encara més temps a la redacció de treballs científics.

La Facultat s'havia perdut un mestre, però, en el nostre món, la consideració unànime amb què Alsina i Bofill era tingut era la de mestre. I per això fou elegit president de la Societat Catalana de Biologia, després dels anys de silenci imposat; i per això fou elegit el primer president de la Societat Catalana de Nefrologia; i elegit president de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i elegit president de l'Institut d'Estudis Catalans. I encara president del Desè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana.

Els qui hem estat testimonis del seu pas per aquests càrrecs, som deutors, tots, del mestratge que rebérem quan ell els ocupava: unes vegades era una lliçó científica, i unes altres era una lliçó de vida, de comportament, de fidelitat.

Josep Alsina i Bofill havia nascut el 21 de juny de 1904 a Palafrugell. De molt petit la família es traslladà a Barcelona i és a Barcelona on Josep Alsina rebé ja el primer i el segon ensenyament. Tot i això, sempre guardà Palafrugell i el Baix Empordà en un lloc preferent del seu cor. Quan, amb setanta anys, ens reuníem havent sopat en la preparació del *Vocabulari mèdic* de l'Acadèmia i ell no faltava mai a la cita i hi era un molt sòlid puntal, si sorgia alguna discrepància en l'adopció d'una expressió mèdica popular, en la discussió a favor d'una o altra forma, l'argument contundent que esgrimia invariablement el doctor Alsina era: «Perdonin, a la meva terra sempre s'ha dit així.»

Perquè el doctor Alsina, a més de mestre de medicina i d'humanitat, era mestre de civilitat. I civilitat vol dir —entre moltes altres coses— fidelitat als orígens, una fidelitat que de cap manera no exclou la solidaritat i el respecte envers els altres, persones o pobles. Deia: «En el fons, jo no sóc més que un nacionalista. Sóc un nacionalista apassionat. Apassionat pel meu país. I del meu país el que m'apassiona més és la llengua.» I ja l'any 1930, quan el Congrés de Metges de Llengua Catalana que presidí el mestre August Pi i Sunyer, encomanà a Manuel Corachan la redacció del *Diccionari de Medicina* i es constituí un equip de col·laboradors —metges i lingüistes—, el jove Alsina i Bofill hi aportà el seu entusiasta concurs. I l'any 1970, ja ho hem dit, amb el *Vocabulari* de l'Acadèmia. I en la dècada de 1980, amb el *Diccionari Enciclopèdic de Medicina*. I quan morí, l'estiu del 1993, al seu refugi de Calella de Palafrugell, tenia damunt de la taula els plecs de les revisions dels termes mèdics del *Diccionari* de l'Institut d'Estudis Catalans.

Deixeu que acabi aquesta glossa biogràfica, en aquest acte que —és clar— és un homenatge, però que —per a mi—, a més, té —o hauria de tenir— un cert caràcter de reparació, amb unes paraules del mestre, de Josep Alsina i Bofill, el mestre que la nostra Facultat de Medicina es va perdre, el símbol dels mestres que la Facultat es va perdre. Unes paraules que són tot un convençut compendi de pensament; va dir:

«I quan la vellesa s'acosta al final, desfets tots els lligams i totes les relacions externes, esborrada gairebé la pròpia persona del cercle social, despullat de tot, però amb el tresor de les experiències bones i amargues de tota una vida, **l'home troba el moment de l'absoluta sinceritat i de la fe sense reserves en la perenne vigència del valor de la idea, de la veritat i de la llibertat.»**

Diu la perenne vigència del valor de la idea, de la veritat i de la llibertat, la perenne vigència; contra tot i malgrat tot.